

FRAGMENTE NGA REVOLTA E SPAÇIT ^{1 2}

AT ZEF PLLUMI ³

Në kamp gjeta shumë te burgosun që i kishin prû aty mbas revoltës së Spaçit. Prej tyne mora vesht se ishin pushkatue Pal Zefi, Skënder Daja, Dervish Bejko e Hajri Pashaj. Revolta e Spaçit duhet të renditet në historinë tonë kombëtare si të gjitha revoltat e skllavëve që kërkuen lirinë, edhe pse nuk i a duelën me fitue. Këta katër dëshmorë kjene të parët heroj që, mbas gadi dhetë vjet robnie, zgjuen e ndezën idealin e lirisë në këtë popull të shtypun që kishte humbë çdo shpresë nga kultivimi i servilizmit ndaj tiranit.

Shokët që takova ma treguen kështu revoltën e Spaçit:

Me 21 maj Pal Zefi, një i dënuem në birucë, përfitoi nga pakujdesi e policëve që e kishin lanë derën pa çils e duel jashtë; mandej hini në kamp, u ngjit mbi tarracën e mensës, që shërbente si oborr. Atje u bashkuen me të tjerë të dënuem, që n'atë kohë ishin të lirë dhe luejshin domino e shah ose shetitshin në tarracë. Dy policë u kujtuen për shkeljen e rregullores nga Pali, hine në kamp, u ngjitën në tarracë, e kapën Palin për krahi, por ai rezistoi. Nuk donte kurrsesi me kthye në birucë. Atëhere të dy policët filluene me e rrahë tmerrsisht, në sy të të gjithëve. Pali lëshoi kushtrimin: “A ka mbetë ndonji shqiptar gjallë që të mbrojë nderin e shiptarit!” Mbas asaj thirrje dëshprimi u çue në kambë Paulin Vata i ndjekun nga Pavllo Popa, që të dy nga rrethinat e Shkodrës. Këta i paralizuen policët dhe morën në mbrojtje Pal Zefin.

Mbas një gjysë ore hini në kamp oficeri operativ, Fejzi Liço i shoqnuem nga 4-5 policë t'urgjencës. Por tashma të burgosunit ishin të bashkuem kundra dhunës policore. Në një përleshje të vogël, që u fillue nga komanda, mbetën të rrahun policët dhe oficeri operativ dhe kur grupi i të dënuemve i përzuni deri te dera, oficeri i kërcënoi se ky veprim do të lahej vetëm me gjak. N'atë ças “virusi” i lirisë pushtoi të gjithë skllavët e minierës së Spaçit, që u lidhën ngusht reth herojve të fitores së parë. Mbrenda orës kampi ishte rrethue me pesëfishin e rojeve të zakonshme, ndërsa të burgosunit u ngjitën në tarracën e fjetores, katër katëshe, dhe atje ngritën flamurin kombëtar, pa hyllin e kuq të komunizmit, të cilin e punoi piktori matjan Mersin Vlasi. Të gjithë bashkë filluen me këndue Hymnin e Flamurit, si dhe kangë të vjetra patriotike. Mbas çdo kange brohoritshin të madhe për një “Shqipëri të lirë e demokratike” shoqnue me “Urra!” të vazhdueshme. Ndërkaq ai grup i fitores së parë mbi dhunën e komandës ishte shndrrue, pothuej, si një farë komiteti drejtues. U mendue prej tyre me dergue një delegacion për me u marrë vesh me komandën dhe me paraqitë kërkesat e ligjëshme të të burgosunve. Për këtë zgjodhën dy persona, të cilët mendohej se respektoheshin si nga komanda, po ashtu edhe nga të dënuemit. Ata ishin Paulin Vata dhe inxhinier Koço Papa. Të dy u avitën te dera kryesore e kampit, u folën rojeve e u thanë se ishin ngarkue me mision nga të burgosunit. Erdh komisar, i cili nuk pranoi me folë me delegacionin, por u tha se “kjo çështje nuk ishte më e komandës, por e Ministrisë së Brendshme.”

Në të vërtetë, mbas ndonjë ore, nga tarraca e fjetores të burgosunit panë se në oborrin e komandës kishte ardhë Drejtori i Përgjithëshem i Kampeve. Ai lëvizte aty plot nervozizëm, tue projektue krime masive. Kampi i të burgosunve të Spaçit që n'atë ças mbeti i izoluem, i pa furnizuem nga çdo ushqim dhe ujë. Në këtë kohë një i burgosun ordiner që e kishin sjellë aty thirri:

– Të sulmojmë dyqanin se aty kemi miell, sheqer e voj me bollek.

Kurrkush nuk e ndigjoi për mos me përlye idealin politik kombëtar.

Dita e 22 majit, në kampin e skllavëve të minierës së Spaçit, kje ditë e lirisë. Pamvarsisht se nuk kishin bukë, ujë as ushqime dhe se çdo çast vazhdonte t'avancohej rethimi me mjete të randa ushtarake, si tanke etj. Këtë operacion e drejtonte vetë zv.ministri i Punëve të Brendshme, Feçor Shehu. Helikopterat fluturojshin mbi krenat e skllavëve të lirë, të cilët, në këtë kohë përpiqeshin, pa krime, me asgjesue spiunazhin e komandës. Njerz të tillë ishin të njoftun prej gjithkuj. Në përgjithësi e gjithë “zyra teknike” dhe gjithë “mbrapavija” përbahej nga njerëz të komandës. Kishte edhe përjashtime, sidomos në “Këshillin e gjanë të Riedukimit” në të cilin shtijshin disa njerëz

të nderuem e të ndershëm, që mos të thohej se ishin të gjithë spiunë. Në përgjithësi, “brigadierat” e punës në minierën e Spaçit, kishin dy detyra kryesore, së pari me shkatrrue moralin e të rijve dhe së dyti me rekurtue spiuj të komandës.

[...]

Më datën 23 maj 1973 u hapën dyert e Kampit të Spaçit dhe hinë mbrendë me tërbim rreth treqind nga ata qentë e tërbuem të forcave speciale, njerëz te hunit e të litarit, te stërvitun me kujdes për krimet ma të zeza qe i duhen tiranisë. Mbas tyne hini Feçorr Shehu i shoqnuem nga autoritete të Drejtorisë së Kampeve e Burgjeve. Mbajti një fjalim të shkurtë të nxjerrun nga palca e ideologjisë enveriane. Pa dalë mirë nga dera filloi terrori i madh. Çdo i burgosun, që hinte ndër duer të tyne, fillonte ulurimat e tmerrshme. Në përgjithsi ishin disa policë të Komandës së Spaçit që shenojshin se cili i burgosun duhej rrahë e cili duhej kursye. Megjithkëta shumë u torturuan kot së koti, mbasi policët, tue mos i njoftë mirë, u jepshin një emën për një tjetër. Kështu ata e shtruen në drû Zef Ashtën deri sa i thanë: “Po ti more prifti i m.... ç’na mejtove neve kur i nxite zagarët e vegjël kundra Partisë?” Atëhere Zefi u kthye e u tha: “Jeni gabim, se un nuk jam prift.” “Nuk je prift ti Katolik?” “Jo, jo, kurr nuk e pranoj. I burgosun jam, edhe nga Shkodra jam, por jo kurr prift katolik. Jam Zef Ashta. Cilin kërkoni ju?” “Priftin Zef Pllumi.” – i thanë. “Ai nuk asht këtu, por në një kamp tjetër. Nuk e di se ku ndodhet.”

Me kaq mbaroi filmi. Nuk e rrahën ma.

Ndërkaq Sigurimi ishte krejt i mobilizuem me të gjitha forcat e veta të jashtzakonshme për me shtypë “Revoltën e papritun”.

Ne tarracën e fjetores ku ishte ngritë flamuri kombëtar, pa hyllin e kuq të komunizmit, qendruen të fundit vetëm katër herojt. Kur aty hypën “forcat e jashtzakonshme” të Feçorr Shehut, ata nuk u dorëzuen, por të katërt u hodhën poshtë nga të katër anët e tarracës. Pal Zefi, Skënder Daja, Dervish Bejko dhe Hajri Pashaj. U pushkatuen atë mbasditë të 23 majit 1973. Vdekje, vetëm vdekje. N’atë vend, që nuk dihet se ku, u pushkatuen katër heroj. Sigurisht, diku në Mirditë. Dekreti i Feçorr Shehut e shpalli atë pushkatim si një fitore, ndërsa ishte humbja ma e madhe e demokracisë shqiptare, mbas njizet vjetë tiranie mizore.

Mbas asaj dite kampi i minierës së Spaçit u kthye në vendin e terrorit ma të madh të gjithë Shqipnisë. Që n’e nesre filluen proceset hetimore me tortura të cilat përfunduen me dënimin e 80 vetëve, te cilët mandej i deportuen nepër burgje e kampe të tjera.

Po thuej vjet për vjet aty u sajuen, nga Sigurimi i Shtetit, gjygje për gjoja “grupe t'organizuara për përmbysje të pushtetit me dhunë”, të cilat përfundojshin me pushkatime të njerëzve të pafajshëm, siç ishin Xhelal Koprencka, artisti, Fadil Kokomani, ish oficeri Vangjel Lezha e shumë të tjerë. Që n'atë datë Sigurimi i Shtetit me organizmat e tyre **“prokuroritë”** dhe **“gjykatat”** filloi çpikjen e re me vumjen në zbatim të dënimit të dytë e të tretë, tue ia shtue ato dënimit të parë. Ky sistem terrorizimi vazhdoi për shumë vjet tue perfshí të gjitha burgjet e kampet e Shqipnisë.

¹ Ky tekst është shkëputur nga libri i tretë, *“Robnia e gjatë”*, i veprës autobiografike *“Rrno vetëm për me tregue”*. Në këtë vëllim, Pllumi rrëfen përvojat e tij gjatë burgimit dhe jetën në burgjet e kampet e punës së detyruar, përfshirë Spaçin.

² Spaçi, një minierë bakri dhe piriti e viteve 1930 dhe 1940, u kthye në vitin 1968 në një “repart riedukimi” ku ndërthureshin burgimi dhe puna e detyruar. I izoluar në malet e Mirditës, burgu i Spaçit njihet si një ndër burgjet më famëkeqe të diktaturës komuniste.

³ Át Zef Pllumi (1924–2007) ishte frat françeskan, shkrimtar, memuarist dhe publicist shqiptar. Ai ishte i burgosur politik për gjithsej 26 vjet, në dy periudha: nga viti 1946 deri më 1949 dhe nga viti 1967 deri më 1989.